Жахливий голодомор 1932-1933 років прокотився і по території Врадіївщини. Мені як мешканцеві Врадіївського району Миколаївщини, спираючись на свідчення безпосередніх очевидців того часу, хотілося б розповісти про це страшне лихо, що значно спустошило гомінке село.

За спогадами очевидця тих подій Гордуза Івана Микитовича:

“Врадіївка була степовим селом, яке до колективізації нараховувало понад 8 тисяч мешканців: українців, молдован, росіян, євреїв, кілька осілих сімей циган. Село до більшовицького перевороту було панським, та хліборобські почуття передавалися із покоління в покоління, оскільки достаток залежав від землі.

Найбурхливішими були 1930-1932 роки. Мій тато Гордуз Микита Карпович вступив до колгоспу в 1930 році. Коли прийшли записувати, записали всіх членів сім’ї. Вступ до колгоспу рахувався добровільним лише на словах, а насправді все здійснювалося насильно під страхом виселення з землі дідів та прадідів. До колгоспу забрали все. Тих, хто відмовлявся вступити до колгоспу, виганяли з села. Спочатку репресивним заходам піддали найбагатших, заможних, потім і середняків. На той час у Врадіївці проживало близько 10% заможних сімей, так званих куркулів. Ними вважалися господарства, у яких було дві-три пари коней, одна-дві корови, телиця, 40-50 курей, десяток свиней, віялка, жатка, трактор, кілька возів та хата під соломою. Це були сім’ї, яких почали першими розкуркулювати. Пізніше такі ж міри були прийняті і до середняків – до тих, хто мав пару коней, дві свині, плуг, косарку, жатку. Їх просто виганяли з хат, а всіх членів родини вивозили в поле і не дозволяли повертатися до села, майно конфісковувалося. Пригадую, як до сільради привезли майно: кожухи, свити, рушники, подушки, сорочки – і скинули на подвір’ї. Активісти вибрали, що краще, а потім сказали односельцям, яких зібралося чимало: “Беріть”. Довго ніхто не підходив до того барахла. Потім якась жінка підійшла, взяла кожуха і почала його роздивлятися. Хтось із чоловіків мовив: “ Марино, хіба це твоє? Бійся Бога, чуже ніколи не принесе щастя. Кинь”. Жінка поклала кожуха і відійшла. Люди почали розходитись. Наступні дні у село наїхали уповноважені, міліція. До сільради почали приводити людей, не тільки чоловіків, а й жінок. На цьому не закінчилось, багатьох відвезли до міста. Жінок відпустили, а чоловіків заарештували. Сім’ю жителя Врадіївки Романішина Тимофія Парфеновича, тодішнього сільського суддю, розкуркулювали чотири рази. Кожен раз конфіскатори змушені були повертати все “добро” його колишнім господарям, оскільки він знав добре закони і зміг відстояти незаконне насильство з боку влади. Восени 1932 року почалася контрактація – викачування залишків хліба. Коли здавати було нічого, організовували буксирні бригади – 4-5 чоловік активістів на чолі з уповноваженим, які ходили по дворах і відбирали хліб. Спочатку ніби лишки, а потім все підряд: зерно, бобові, а потім і інші продукти. Люди кричали, плакали, проклинали… Настав голод 1932-1933 років”.

Про ті події згадує жителька селища Врадіївка Богуш Катерина Іванівна:

“Я була ще дитиною, коли забрали батька і дядька.Тато одним з перших вступив до колгоспу. Він спостерігав за колгоспними коровами. Одного вечора у кінці грудня прийшов після роботи додому і сказав мамі: “Ось мені дали якийсь конверт, сказали віднести його до начальника міліції”. Мати засумувала, батько також. Тато встав рано, попрощався з нами і пішов, звідти він і не повернувся. Мати вже знала, що батько не прийде. Приготувала йому передачу і понесла. Коли її не було вдома, до нас прийшли два дядьки, вони зайшли до хати і почали шукати зерно. Знайшовши його, допитувалися, де ми взяли. Наша хата була край села, а коло хати посіяний колгоспний ячмінь. Того року було багато мишей, вони носили в свої нори чимало зерна. Ми раненько вставали, брали відро і по мишачих слідах вишукували їх “комори”. Забирали і приносили додому, так назбирали ми два мішки ячменю. Ті чоловіки зібрали ячмінь у мішки, кинули на віз, корову прив’язали до воза і повезли… Днів через десять був суд, серед підсудних був і тато. Всіх суддя називав розкрадачами колгоспної власності і ворогами Радянської влади. Вирок був один для всіх: 7 років виправно-трудових таборів. Голод почав підкошувати нас і наших сусідів. Від голоду порозпухали тітки Ганни діти: Соня, Шура, Іванко, їх дід, сама тітка Ганна. Всі повмирали, хоронили їх без трун.

Повмирали і наші сусіди – тітка Наталка та її діти: Яша, Олексій, Оксана. Багато в нашому селі такою смертю повмирало людей. Голод примушував їсти все: макуху, буряки, лободу, солому, собак, котів, диких пташок… ”

Збереглися й інші спогади жителів нашого селища.

Згадує Бондаренко Світлана Іванівна:

”Про 1933 рік я все дуже добре пам’ятаю. Нас було в батьків четверо. Тато робив з глини горщики, потім ходили з мамою по селах, аби виміняти жменю зерна. Вони за поріг, а гості на поріг. Залізними палицями стукають скрізь і в нас питають, де тато закопав хліб, скажіть, то дамо вам буханку хліба і будете їсти… Забрали в нас корову. Тато з мамою не змогли ходити та міняти, бо скоро попухли. А ми, діти, ще раніше попухли. Дуже просили у мами їсти. Менший брат довго плакав, а на ранок помер, через день помер і другий брат. Лежать обидва мертві. Того ж вечора помирає і сестра. Уже троє лежать, пухлі, аж глянути страшно. А я ж і сама така. Мама сусідові сказала, і той пішов у сільську Раду. Приїхало двоє на підводі, були в них червоні пов’язки на руках, забрали братиків і сестричку у ряднах на підводу і повезли. А через два дні помер тато. Я так коло нього мертвого і спала. А в неділю рано мама говорить: ”Дай мені, дитино, убратися у все чисте із скрині”. Я їй подала, і вона убралася, лягла і… померла. Лежали тато і мама до понеділка. А в понеділок прийшов наш родич, приїхали, забрали їх і відвезли в яму, за селом. Коло нас жив брат тата. П’ятеро дітей за три дні повмирали. Пішла я до них і побачила: одне лежить на землі мертве, друге на лаві, третє на столі, а їх мати плаче, не знає, що робити. Коли дітей забрали, їх батько говорив: ”Піду в ліс і щось собі зроблю”. Так більше його й не бачили. А жінка його втратила розум, ходила, як русалка, коси розпустила і все говорила, що “красна мітла” забрала моїх дітей, чоловіка і хліб”.

Згадує мешканець села Болгарин Анатолій Федорович:

“Якось весною прийшов додому з школи. І застав таку картину. Менший брат Степан сидить біля немічної мами, тримаючи кашкет з голопузими горобенятами. Мати їх хапала і жадібно, живцем пхала в рот. Іншим разом з такою ж божевільною жадобою вона видовбувала голкою равликів, яких брат насмажив цілу сковорідку, але ніщо не врятувало матір, і її життя на 44 році згасло. Слідом за нею пішло і двоє моїх братів”.

Зі споминів Болгарина Аркадія Федоровича дізнаємося:

”У лихоліття голоду мені довелося бачити багато смертей. Серед них особливо запам’яталась смерть моєї бабусі. Це була фізично сильна, з міцною статурою жінка, що могла б прожити сто років. Бувало, піде по хмиз, будь-яке сухе дерево, як очерет, ламала, а навантажить, що звичайній людині треба обернути кілька разів. І от коли у сім’ї повмирали майже всі, у цієї в минулому могутньої жінки тіло висохло, як пір’їнка, а руки і ноги стали тонкими, як трісочки. Лежачи на землі, кволим голосом сказала до мене: “Синочку, десь із-за лісу люди носять висадки, й ти приніс би кілька буряків”. Взявши торбиночку, пішли з товаришем на пошуки отих висадків, швидко знайшли і набили ними торби. Та тут з’явилися об’їждчики і на конях погналися за нами, але нам вдалося втекти. Дома бабуся проковтнула майже два буряки, а решту зварила. З жадобою все з’їла, а через кілька годин померла в муках”.

Згадує Митрофанська Марія Михайлівна:

”Улітку 1933 року, коли вже наливалося жито, привезли на колгоспний двір якусь страшну, ледве живу істоту. Лише довге волосся свідчило, що це дівчина. Ганчір’я і волосся на ній якось дивно ворушилися, ніби під ними ходили невидимі хвилі. Коли її роздягли і постригли, то виявилося, що в ганчір’ї і в волоссі була сила-силенна вошей, які на тілі і на голові нещасної повиїдали глибокі ями.

Уявіть собі дитину, яка за два роки жодного разу не була ситою. Мати просить нарвати лободи, я семирічна, не можу, сили немає це зробити. Дехто їв ту лободу в нестямі доти, поки і помирав у страшних муках. Якось мама дала нам з молодшою сестричкою по грудці якогось глевтяка, в ньому й натяку на хліб не було. Ми з’їли все до крихти, а тоді мало не

повмирали. Мама сиділа біля нас кілька тижнів, боялася вийти з хати, щоб ми без неї не повмирали".

Згадує Бедрега Антоніна Григорівна:

"У той страшний голодний рік у Врадіївці з'явився страшний чоловік. Я й зараз не знаю, звідки він узявся і куди подівся, але добре пам'ятаю легенди про нього. Говорили, що не було такого сховища, яке б він не знайшов, водячи по хатах бригаду по стягненню податків. Він нюхом чув не тільки продукти, а й золото, срібло, гроші. Вистукував стіни, лежанку, припічок. Ми з мамою сховали що було. Найціннішій скарб – півмішка пшениці, яку мама заробила на трудодні. Сховали ту пшеницю, а картоплю і буряки в дві ями: знайдуть одну, то, може, не знайдуть у другій. Бригаду ми вирішили просто не пускати в хату. Зачинялися і не подавали ніяких ознак життя. Ще з вечора приносили води, варили на завтра їжу. Ходили навшпиньках, говорили пошепки. Перед вікном стояло ліжко, я вилазила на нього і дивилась крізь отвір, що робиться на вулиці. А коли проїжджали вози з мішками, ми завмирали. Через певний час бригада з'явилася біля нашої хати. Рвали двері, тарабанили в шибки так, що ось-ось повилітають. Але не вбереглися. Раз поверталась я зі школи, пильно обдивилася, чи немає десь поблизу бригади, поки мама відчинила, ніби з-під землі виросли вони. Увірвавшись в хату, зразу відчинили скриню, повикидали рядна, сорочки, побачивши пшеницю, забрали мішок. Підійшли до купи барахла, довго оцінювали його, а потім відкинули ногою в бік, як не варте уваги. У другій хаті зразу знайшли яму з буряками. Було шкода забраного, але разом з тим і раділи, що не знайшли другої ями. Правда, раділи даремно. Через місяць якісь крадії зробили підкоп під хату і забрали все до останньої картоплинки. Ми вижили завдяки маминим батькам. У них все не забрали".

Згадує Болгарин Гаврила Микитович:

"Люди чекали весни як Бога. Але саме на весну припав найжахливіший пік голодного мору. Люди варили із зелені бурду, пили її і починали пухнути. Шкіра ставала прозорою, здавалося, що крізь неї видно рідину. Такі люди вже не могли ходити. Вибиралися з хати на двір, сідали проти сонця і грілися, а піднятися більшість вже не могла, деякі так і вмирали.

Люди були доведені до відчаю. Для них не існували ні страх, ні сором. Ходили сусід до сусіда з надією чимось поживитись.

Проте не всі голодували однаково. Одні швидко з'їли свої запаси і стали жертвами голоду, інші зуміли більше сховати продуктів, розтягнути їх надовше, жили надголодь, але все ж не голодували, не пухли. Дехто поповнював свої запаси з колгоспу. Ті, хто працював на постійній роботі – їздові, доярки, свинарі. Вони частину корму, який виділявся на худобу, приносили додому. Активісти – голова сільради, секретар, члени правління – не голодували, у них не забирали продукти, навпаки, вони одержували пайки.

Не голодував наш сусід Ілля. Він зголосився зняти з церкви хрести, повідривати зі стін листи, бляхи, на яких намальовані образи святих. Селяни це вважали великим гріхом.

Весною на своєму городі сусід під нашою хатою посадив цибулю. Коли вона підросла, хтось почав виривати. Підозрювали мене, приходив, говорив мамі, щоб дивилася за мною, бо як впіймає, то принесуть мене в рядні. Я клявся, що не рвав його цибулю, але він не вірив. Але якось під вечір на грядку прийшла жінка і почала рвати цибулю. Сусід накинувся на неї, повалив на землю і став бити ногами, а потім засунув ключ в рот і почав крутити ним, намагаючись повиривати зуби, що вона більше не їла. Жінка кричала, просилася. Після розправи вона ледве пленталась додому, а через кілька днів померла.

…Нарешті дозріла пшениця, колгоспники сподівалися отримати достатньо хліба. Проте видали його дуже мало. Мама принесла заробіток на плечах…

Проблема хліба не відпала. Коли почали жати, косити – виминали зерно з колосків. Хто працював на току, набирав якусь жменю зерна в кишеню, пазуху. З чесних хліборобів робили крадіїв. Діти ходили в поле збирати колоски. Це вважалося розкраданням соціалістичної власності і було небезпечним. Безглуздя: колоски проростали або приорювалися, але ніхто не мав права їх збирати. Сторожі пильнували поля, ловили порушників, приводили до сільради, де заводили судові справи. Тому старші боялися збирати колоски, посилали дітей.

Пішли в поле і ми з товаришем. Натрапили на місце, де було багато колосків, і забули на мить про сторожа. А коли згадали і оглянулися, то побачили його метрів за 50. Кинулися тікати, напружували останні сили. Щоб легше бігти, я кинув торбу з колоссям. А сторож от-от схопить. Мене здолав жах, я почав кричати і тут же впав лицем у землю. Зі страхом чекав, як сторож почне вбивати. Але до мене ніхто не підходив …"

Згадує Мокряк Лукерія Андріанівна:

"Люди були позбавлені не тільки хліба, а й палива. Кругом дерева, але ніхто не смів взяти і патика. Для більшості людей залишилося одне – красти солому. Скирти охоронялися, але сторож не сидів весь час під скиртою, йшов додому грітися, жив недалеко. Хто боявся йти за соломою вночі, виходив удень на поле і рвав високу стерню – це також заборонялося. Одного разу мама пішла сама. Цей похід закінчився мало не трагічно. Мама наскубла соломи, зв'язала мотузком, поклала на спину і пішла. А сторож, сховавшись далеко від стежки, підкрався і підпалив на ній солому".

Голод забрав близько тисячі врадіївчан. Кожна п'ята сім'я вимерла. Великою рідкістю були сім'ї, в яких ніхто не вмер. У людей від голоду відбувалися глибокі зрушення психіки, здоровий глузд залишив їх.

Люди переставали бути людьми, їли людей, своїх дітей!!! Про це не раз розповідали дорослі, закликаючи берегтися, не даватися нікому, не заходити в чужі хати, нікому не вірити…

У селі стало незвично тихо. Не гавкали собаки, не перегукувалися півні. Колись гомінкі вулиці мовчали, позаростали бур'янами стежки.

Одного разу, продираючись крізь бур'ян, діти побачили, що з димаря хати клубочиться димок. Зайшли до хати і остовпіли: хазяйка стояла біля печі і смажила на рогачах дитячу голівку…

– Що ви робите? – запитали її.

– У мене вже помер чоловік, свекор і свекруха. Залишились ми з трирічною донькою, і нам теж приходить кінець. Я задумала забити сусідського хлопчика, але останнім часом він перестав заходити до мене. То буду варити холодець з доньки, все одно померла б… Нещасну відправили в міліцію, як далі склалася її доля – невідомо. Були у Врадіївці і такі, хто збагачувався за рахунок чужого горя.

Одну з таких історій розповіла Гордуз Марія Тимофіївна:

"Недалеко від центру селища проживав вбивця-людоїд на прізвисько Шингар (Шинкар). Разом з ним мешкала дружина та двоє дітей. У страшний голодний рік ця людина почала вбивати людей і не просто їла їх із своїм сімейством, а готували різні страви і продавали на ярмарку. Найчастіше варився холодець. У цій огидній справі йому допомагала дружина. Спочатку люди лише здогадувалися, чим він займається, бо безслідно зникали односельчани.

Сусіди розповідали, що кожної неділі вулицею ходив кремезний, старенький, сивобородий дідусь. Він часто зупинявся погомоніти з кимсь та перепочити. Кілька разів він зупинявся і біля Шингаря і навіть заходив до нього у двір. У дідуся не було нікого з родичів, і він був радий кожній зустрічі та розмові.

Але через деякий час дідуся не стало, він безслідно зник і шукати його було нікому. Після цього на вулиці почастішали випадки зникнення дітей та дорослих. Ніхто ніде не міг їх знайти. Та ось одного разу Шингар запросив до себе юнака Івана… Коли хлопець зайшов до хати, то побачив на сволоці (стелі) великий гак, біля нього під стільцем була сокира. Знаючи про підозри людей щодо господаря, він швидко вискочив на двір, поки господар замешкався десь у кутку хати. Шингар намагався його наздогнати, але хлопець утік. Після цього випадку до нього завітала міліція. Вбивця розповів міліції, що він намагався заманювати людей різними способами. Один із них був таким: він часто розмовляв із своїми сусідками і обіцяв поділитися з ними зерном, яке ніби йому возили з елеватору. Людожер просив гостю прийти пізно, щоб ніхто не бачив і не знав, куди вона йде. Одні розгадували його хитрощі. Інші, що були доведені до відчаю, попадалися на його вудку. Звідти вони звичайно вже ніколи не

поверталися. А одного разу на вулиці гралося кілька дітей, він запросив їх до себе, щоб “пригостити”. З “гостин” діти не повернулися. Те ж саме сталося і з тим сивобородим дідом.

В кінці розповіді Шингар дуже жалкував, що не всі, кого він “запрошував”, заходили до нього. А інколи, коли він запрошував до себе жінок, ті просто втікали від нього, намагались не потрапляти йому на очі.

Вибирав він в основному людей великої статури (в тілі): дітей, молодь та жінок, бо з чоловіками було багато “клопоту”.

Коли міліція завітала до його хати, то всіх вразив великий гак на стелі, який необхідний був господарю для того, щоб підвішувати вбиті жертви і розбирати на частини. В погребі було знайдено 16 людських черепів”.

Лозован Ганна Левівна розповіла:

“…Світ мав би розколотися надвоє, сонце перестало світитися, земля перевернутися від того, що це було на землі. Але світ не розколовся, сонце сходить, земля обертається, як їй належить. І ми ходили по цій землі зі своїми тривогами і надіями, ми, єдині спадкоємці всього, що було. Тож пом’янемо хоч сьогодні, з непростимим спізненням у кілька довгих десятиліть, тих великомучеників нашої трудної історії.

Пом’янемо і знайдемо в собі силу і відвагу пройти за ними дорогою їхнього хресного шляху. Не їм це потрібно, а нам. Все, що вони могли сказати світові, вони вже сказали. Тепер наша черга”.

Великих втрат і збитків наніс Врадіївщині Великий голодомор 1932-1933 рр. Та мешканці за короткий час відбудували зруйноване голодним мором народне господарство.

І хочеться вірити, що на нашій Землі буде панувати мир і спокій, злагода і достаток у кожній родині. Ми були б дуже задоволені і щасливі, якби від цієї праці наші врадіївчани залишили у своєму серці хоча б краплину любові до рідного селища:

І хлібом, і цвітом,
І прадідом-дідом
Пахне рідне село,
Моє рідне село!
Чи так то було, а чи ні –
Судити важко через роки –
Багато впало в ті голодні роки,
І до невпізнання стерлись кроки.
Тепер шумить наш рідний край –
Село у місто виростає.
Сюди із траси завітай –
Врадіївчанин привітає.
Я вірю в той прийдешній час,
Що край наш буде процвітати.
Шкода, тоді не буде нас,
Що далі буде – не пізнати.